

ВЕЛИКЕ ЖИТТЯ, ЯКЕ ПРОДОВЖИТЬСЯ В НАШІЙ ПАМ'ЯТІ

17 листопада 2018 року на 107-му році життя не стало Едуарда Олександровича Фальц-Фейна, старійшини роду, чиє ім'я пов'язане із світовим спортом, меценатським рухом і особливо Біосферним заповідником "Асканія-Нова". Немає сенсу в короткому нарисі детально гортати біографічні сторінки його життя – багато написано в чисельних публікаціях. Він пережив надзвичайно складні періоди історії людства протягом ХХ століття при зламі політичних систем, двох війнах світового масштабу, революціях. Захоплення спортом, журналістика, європейський олімпійський рух, бізнесова діяльність, спілкування з представниками знаних сімей колишньої Російської імперії, діловою та політичною елітою Європи, митцями – таким було його повсякдення.

Окремою і близькою нам є історія відносин Едуарда Олександровича з сучасною Україною. При справедливо негативному ставленні до дій радянської влади, що фізично, морально і матеріально вплинула на рід Фальц-Фейнів, примусивши стати вигнанцями і поневірятись світом, він переступив через себе заради відновлення історичної справедливості з повернення пам'яті про діяльність свого роду, особливо найвидатнішого його представника – Фрідріха Едуардовича, засновника заповідних об'єктів в Асканії-Новій.

Едуард Олександрович широко відомий, перш за все, як меценат. Він активно розшукував на заході і передав в Україну цілу низку шедеврів живопису та унікальних музейних експонатів, найбільше – до Воронцовського та Лівадійського палаців у Криму, а також до одеських музеїв. Багато зробив для пропаганди України у світі. Спілкувався із керівниками нашої країни – Л.М. Кравчуком, Л.Д. Кучмою, В.А. Ющенком.

Зустріч з Президентом
України
Л.М. Кравчуком

Із Л.Д. Кучмою після
вручення Ордену
"За заслуги"
ІІІ ступеня (1994 рік)

Із В.А. Ющенком
розглядають пам'ятну монету,
випущену Нацбанком
України до 100-річчя
заповідання степу в Асканії-
Новій (1998 рік)

Вручення Ордену "За заслуги"
ІІ ступеня Прем'єр-міністром
В.П. Пустовойтенком (1998 рік)

Дружні стосунки пов'язували Едуарда
Олександровича з Президентом НАН
України Б.Є. Патonom

Після розпаду Радянського Союзу, коли для Едуарда Олександровича відкрилася можливість без візи перетинати кордон, він двічі-тричі на рік відвідував Україну. Тут він

отримував реальну насолоду від контакту з працівниками музеїв, палаців, особливо в Одесі, Криму. Не забував Херсонщину, де залишилися руїни родинної садиби біля с. Гаврилівка Новоронцовського району, сумував в с. Хорли, у припортовому будинку якого в 1919 році була розстріляна червоноармійцями бабуся – Софія Богданівна, відвідував с. Преображенка (перейменоване за радянських часів у с. Червоний чабан) Каланчацького району, де від палацу Софії Богданівни не залишилось ні каменя, а про колись знане місце нагадує тільки конфігурація штучно створеного озера, що до цих пір наповнюється із артезіанської свердловини тих часів, приїздив у с. Новочорномор'я Голопристанського району, біля якого зберігся склеп, у якому були поховані родичі, та в м. Скадовськ, засноване близьким родичем Фальц-Фейнів – Сергієм Балтазаровичем Скадовським. Серед науковців і служителів Біосферного заповідника "Асканія-Нова" він мав багато друзів, адже саме завдяки зусиллям їх попередників і нинішньому персоналу тут вдалося зберегти частину історичних споруд і об'єкти природно-заповідного фонду, засновані Фрідріхом. Він годинами міг їздити степом в кінному екіпажі серед стад тварин, або спілкуватись з мешканцями селища біля споруд фальцфейнівської доби чи перед готелем, слухати історії місцевих мешканців і розповідати про свій рід, що він робив з надзвичайним ентузіазмом.

Розмовляти з цією неординарною людиною було захопливо. Він був наче ланцюжок у часі, що пов'язував нинішню Асканію з її засновником. Його зацікавленість долею заповідника була щирою, а бажання допомогти – великим.

Як любив говорити Едуард Олександрович, він приїздив не з пустими руками. Найперше він привіз низку фотографій, які відтворювали життя сім'ї наприкінці XIX – на початку XX ст., історичні події з відвідування Асканії-Нової видатними людьми, а також репродукції картин художника Унгевіттера. Оригінали цих картин зберігались до смерті Едуарда Олександровича на віллі Асканія Нова у місті Вадуц князівства Ліхтенштейн.

Репродукції картин художника Унгевіттера, подаровані Е.О. Фальц-Фейном заповіднику

В Асканії-Новій зал з репродукціями цих картин та фотографій включені у екскурсійний маршрут "Історичними місцями зоопарку", що дозволяє екскурсантам краще розуміти життя колоністів тих часів.

Фоторепродукції прикрашають один із залів у споруді часів Фрідріха Фальц-Фейна на території зоопарку

Далі було встановлення пам'ятної дошки з барельєфом Фрідріха Фальц-Фейна на будинку економії, яка нині знаходиться на реконструкції, а у 1990 році – стели на його честь біля входу до дендропарку. Наступного року їх доповнили меморіальна дошка біля склепу на місці лютеранської церкви по вулиці Іванова в Асканії-Новій та пам'ятна стела на місці можливого поховання брата Фрідріха – Олександра, який помер від ран, отриманих на австрійському фронті у роки Першої світової війни.

Зневірившись у обіцянках тодішнього керівництва Південного відділення ВАСГНІЛ, а пізніше – Української академії аграрних наук та Інституту тваринництва степових районів імені М.Ф. Іванова "Асканія-Нова" щодо реконструкції за державний кошт садиби колишньої економії засновника заповідних об'єктів в Асканії-Новій, Едуард Олександрович у листопаді 1992 року, в портфелі, привіз у Київ валютні кошти на її реставрацію. Після офіційного прийому в Академії валюта, не без труднощів, була розміщена у банку "Україна" для проведення фінансових операцій згідно бюджетного законодавства. Час для початку робіт був вибраний невдало, оскільки в країні панувала фінансова нестабільність. Коштів на реконструкцію садиби під музей природи Таврії та візит-центр, через особливості валютного регулювання та інфляцію купоно-карбованців, вистачило лише на третину, а відсутність державних асигнувань аж до 2005 року не дозволили досягти бажаного результату. Реконструкція першої черги затяглася на довгі роки. Разом з тим, споруда має перспективу бути завершеною, знаходиться під охороною і захищена від руйнування. Під нею збережено підвальні приміщення з кеттенських часів, а в центральній частині планування кімнат повністю відповідає первинному плану забудови. Саме в цій частині передбачається розміщення адміністрації заповідника. У двох наступних залах будуть створені експозиції з історії освоєння Таврійського краю, заснування колонії перших поселенців – ангальт-кеттенців, розбудови Фрідріхом Фальц-Фейном об'єктів природно-заповідного фонду, а також їх подальшого розвитку у наступні роки, аж до XXI століття. Послідовність розміщення експозицій і планово-архітектурні рішення були обговорені з Едуардом Олександровичем ще за його візитів в Асканію-Нову. Деякі з них вдалося реалізувати, але вони тимчасово переміщені в інше приміщення, де створені демонстраційні експозиції, з якими залюбки знайомляться екскурсанти.

Піддашся центральної частини садиби також передбачається використати для створення фото- та картинної галерей.

Загальний вигляд центральної частини відреставрованої економії часів Ф. Фальц-Фейна

Величезною радістю для Едуарда Олександровича була звістка про прийняття 2 квітня 1994 року Постанови Кабінету Міністрів України про присвоєння Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна. На знак подяки за зусилля адміністрації заповідника він у Гамбурзі придбав для установи мікроден "Daewoo Damas", який відслужив їй вже 24 роки.

У 1997 році він профінансував переклад з німецької і друк книги Вольдемара Фальц-Фейна "Askania Nova", 1930 року видання, завдяки чому вона стала доступною широкому загалу.

Останній приїзд Едуарда Олександровича в Асканію-Нову був пов'язаний із проведенням у 1999 році Конгресу зі збереження коня Пржевальського і 100-річчя завезення цього виду у Європу – тобто в приватний зоопарк Фрідріха Фальц-Фейна. Відчуваючи послаблення здоров'я, Едуард Олександрович запросив до участі у форумі, як виявилось, теж востаннє, свого двоюрідного брата Бориса Сергійовича Скадовського і передав естафету подальшого спілкування з Асканією-Новою Фрідріху Едуардовичу Фальц-Фейну (онуку засновника заповідника).

Але його зв'язок із заповідником не перервався, він контактував із адміністрацією, знав про останні події, радів навіть найменшим нашим успіхам. Усвідомлюючи цінність родинних документів для історії України і Херсонщини, він через Фрідріха Фальц-Фейна (молодшого) передав у 2005 році значну частину особистого архіву саме до Херсонського державного архіву.

У 2009 році на його кошти відомим скульптором Д.М. Тугаріновим було споруджено бронзову скульптурну композицію Фрідріху Фальц-Фейну, яку встановлено перед будинком колишньої економії. Ідея цієї композиції взята з фотографії, розміщеної у книзі

В. Фальц-Фейна "Askania Nova", – це унікальний знімок його брата з директором Берлінського зоопарку Л. Геком та дрохвою. На той час ручні дрохви вільно гуляли фальцфейнівськими парками.

Пам'ятник Ф.Е. Фальц-Фейну – засновнику заповідних об'єктів в Асканії-Новій

Суттєвою була його підтримка біосферного заповідника коштами на придбання кормів, пального і технічних засобів в критичний період анексії Росією Автономної республіки Крим у березні 2014 року, спаду екотуристичної діяльності і бюджетного фінансування.

Свого часу він виділив кошти на будівництво церкви у с. Гаврилівка, а в знак шани до бабусі Софії Богданівни Фальц-Фейн перед адміністративною будівлею порту Хорли спорудив їй пам'ятник. На її могилі теж встановлено гранітний надгробний камінь з написом, що там покоїться засновниця порту.

Серед благих справ Едуарда Олександровича в Асканії-Новій варто згадати передачу коштів на будівництво храму "Спорительница хлібів" Свято-Димитрівської громади.

Надгробний пам'ятник Софії Богданівни Фальц-Фейн на цвинтарі у с. Хорли

Храм "Спорительница хлібів" в Асканії-Новій

Українська держава відзначила благодійні вчинки Едуарда Олександровича. За значний внесок у налагодження зв'язків з діловими колами Західної Європи, а також активне сприяння і фінансову підтримку у відновленні історичної спадщини Біосферного заповідника "Асканія-Нова" Едуард Олександрович нагороджений орденами Ярослава Мудрого V і IV ступенів і є повним кавалером ордена "За заслуги".

Остання зустріч автора з Е.О. Фальц-Фейном в день його 100-річного ювілею на віллі Асканія Нова у м. Вадуц, 2012 рік

На українській землі залишилося багато добрих справ Едуарда Олександровича, а у тих, хто його знав – незабутні спогади про спілкування з ним.

Сумуючи за втратою патріарха знаменитого роду, що дав світу унікальних людей свого часу в заповідній справі, вівчарстві, підприємництві, військовій справі, спорті, культурі, ми збережемо світлу пам'ять про нього.

В.С. Гавриленко